

MIĘDZYNARODOWE KONSORCJUM
NAUKOWO-EDUKACYJNE
imienia Luciena Febvra

**«TERRAE MOTOR,
SOLIS CAELIQUE STATOR»**

Monografia zbiorowa z okazji
550. rocznicy urodzin
wybitnego polskiego astronoma
Mikołaja Kopernika

Warszawa-Paryż 2023

ОГЛЯДИ

Дмитро Гринь,

Київський університет імені Бориса Грінченка

[НЕ]НОВИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОЄКТ ЧЕРНІГІВСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С. Владні інституції Чернігово-Сіверщини: ілюстрована історія. Видання друге: виправлене та доповнене / Сіверський центр післядипломної освіти, Сіверський інститут регіональних досліджень, Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2023. 222 с.

Прикладом застосування міждисциплінарного підходу (на межі природничого й соціогуманітарного знання) є активний розвиток історичної регіоналістики, яка вивчає процеси життєдіяльності людських спільнот і комунікативних зав'язків у територіальній площині, у межах регіонів, що історично склалися, аналізує взаємодію географічних, економічних, демографічних, екологічних, соціокультурних та інших процесів у регіональному вимірі.

Говорячи про Чернігово-Сіверщину, слід зазначити, що ми навряд чи знайдемо в українській історіографії приклад столиці князівства, полкового міста, центру губернії, округи та області, якому було б приділена така кількість синтетичних праць як Чернігову впродовж всього періоду його існування. Йдеться про серію видань за авторством професора Сергія Леп'явка¹. Очевидно, його досвід «ілюстрування історії» надихнув свого часу авторський колектив

1 Сергій Леп'явко. Чернігів. Історія міста. К.: Темпора, 2012. 432 с.; Сергій Леп'явко. Ілюстрована історія Чернігова. К.: Стило, 2013. 208 с. та ін.

на створення праці з історії владних інституцій Чернігово-Сіверщини². Маємо на увазі перше видання, ідея створення якого виникла як антитеза помпезного відзначення/святкування 200-річчя утворення Чернігівської губернії Російської Імперії та 70-річчя утворення Чернігівської області у складі УРСР за участі значного числа «можновладців», що фактично зводило історичну ретроспективу адміністративно-територіального устрою до імперських маркерів. Втім, події 2014 р., а саме початок чергової російсько-української війни та здійснення впродовж 2015-2020 років адміністративно-територіальної реформи в Україні, призвели до усвідомлення авторами необхідності підготовки другого видання – виправленого та доповненого, яке присвячене 1000-літтю Великому князівству Чернігівському.

2 Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С. Владні інституції Чернігово-Сіверщини: ілюстрована історія. / Сіверський центр післядипломної освіти, Сіверський інститут регіональних досліджень, Інститут національної пам'яті, Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2014. 192 с.

Видання, яке є предметом огляду, дозволяє простежити спадкоємність регіональних адміністративно-територіальних структур, владних інституцій та органів місцевого самоврядування на прикладі Чернігово-Сіверщини. Автори виходили з того, що йдеться про історико-географічний макрорегіон із мінливими межами, прилеглими територіями, які були пов'язані з ним. Виклад матеріалу здійснено за проблемно-хронологічним принципом, який визначив наявність шістнадцяти розділів: I. Князівства Чернігово-Сіверщини (XI–XIII ст.); II. Управління Чернігово-Сіверщиною за Литви, Москви та Речі Посполитої (середина XIV – середина XVII ст.); III. Полковий устрій Чернігово-Сіверщини (друга половина XVII–XVIII ст.); IV. Сотенний устрій Чернігово-Сіверщини (1648–1782); V. Міське самоврядування Чернігово-Сіверщини (XVII–XVIII ст.) VI. Система управління Чернігівською губернією (1802–1917); VII. Земські установи (1861–1917); VIII. Міські думи (1785–1919); IX. Волості та волосні правління (1797–1917); X. Владні інституції Чернігово-Сіверщини за доби Української революції в 1917–1918 роках; XI. Радянсько-партійні владні структури на Чернігово-Сіверщині (1919–1941); XII. Система влади Чернігівської області (1941–1990); XIII. Структура органів державної влади та місцевого самоврядування Чернігівщини (1990–1996); XIV. Місцева державна влада Чернігівської області за Конституцією 1996 року; XV. Міське самоврядування Чернігівської області за Конституцією 1996 року; XVI. Зміни в місцевому самоврядуванні в 2015–2020 роках на Чернігівщині та постреформенний період. Понад тисячолітній період існування Чернігово-Сіверщини відзначається довгою та багатою історією державотворення. За князівських часів то була, фактично, окрема держава-князівство, кордони якої виходили далеко за межі сучасної Чернігівщини та України. Протягом сотень років еволюція Сіверської землі як адміністративно-територіальної одиниці відбувалась за умов її перебування у складі держав із різними територіальним устроєм, системою органів влади та законодавством – від України-Руси, до сучасної України. Кожен новий історичний період, у відповідності до запитів державної влади та викликів часу, вносив чергові зміни до адмі-

ністративно-територіального статусу Чернігово-Сіверщини, зумовлював створення нових систем владних структур. Однак значна частина повноважень та функцій місцевих органів державної влади та самоврядування залишалися незмінними незалежно від державної приналежності та устрою. Як свідчать історичні факти, кожного разу майже всі перетворення та реорганізації більшою чи меншою мірою спирались на вже існуючу територіальну та адміністративну організацію попередньої доби.

Порівняно з першим виданням книга змінилася. Це стосується нового дизайну макету, появи двох нових розділів – «Волості та волосні правління (1797–1917)» та «Зміни в місцевому самоврядуванні в 2015–2020 роках на Чернігівщині та постреформенний період». Крім того, згадано події новітньої російсько-української війни та її вплив на систему управління Чернігівщини; тексти розділів відредаговано, їх зміст дещо розширено та конкретизовано; кожен розділ поповнений новим ілюстративним матеріалом (оновлення візуального ряду складає близько третини).

Унікальність видання полягає й у його формі. Автори свідомі думки про те, що хоча історія адміністративно-територіального устрою в Україні – тема доволі популярна, втім ще жодного разу вона не висвітлювалась за допомогою переважно візуальних засобів, що наближає її до ширшого кола читачів та полегшує сприйняття інформації, яка в будь-якому іншому вигляді потребувала б спеціальної підготовки. Численні документи, карти, зображення символіки територіальних одиниць, портрети державних, громадських діячів, фотографії та схеми, а їх на сторінках близько тисячі, супроводжуються мінімально необхідним текстом. Поруч – біографії окремих, найвідоміших адміністраторів Чернігово-Сіверщини, що дозволяє побачити владу через особи керманічів різних епох. Безперечним позитивом є наявність детального іменного та географічного покажчиків, перелік джерел та літератури, що засвідчує науковий рівень видання.

Під час підготовки альбому автори використали численні архівні матеріали з фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Централь-

ного державного історичного архіву України (м. Львів), Центрального державного архіву вищих органів державної влади та управління України (м. Київ), Державного архіву Чернігівської області, Чернігівського обласного історичного музею ім. Василя Тарновського, Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана, Національного воєнно-історичного музею, Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського, Остерського краєзнавчого музею, Сосницького краєзнавчого музею ім. Юрія Виноградського, Менського краєзнавчого музею імені В. Ф. Покотила, Національного архітектурно-історичного заповідника "Чернігів стародавній", Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця", Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки, Городнянської, Корюківської, Ніжинської, Новгород-Сіверської, Носівської, Семінівської, Сновської міських рад, Сосницької, Холминської селищних рад, Вертївської, Комарівської, Талалаївської сільських рад, понад двадцяти приватних колекцій.

Автори зазначають, що ознайомлення з цим виданням переконає читача, що

в розвитку адміністративних інституцій та територіального устрою на Чернігово-Сіверщині як частини України переважали європейські цивілізаційні впливи та цінності, що поєднувалися з місцевими особливостями, в результаті чого утворювалися оригінальні вітчизняні структури, ефективність яких доводилась щоденною діяльністю. Крім того, якщо йшлося про власні, а не нав'язані ззовні структури та стосунки, то складалося доволі гармонійне (хоча й не безпроблемне) поєднання функцій державної та самоврядної влад.

Представлена книга є спробою поєднання досягнень науковців та практиків на регіональному й місцевому рівнях. Водночас, з огляду на інформативну насиченість, вона може бути використана і як практичний посібник з геральдики, вексилології, сфрагістики, документознавства. Універсальність видання визначається й аудиторією, на яку розраховане – від працівників органів державної влади, посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад до журналістів, викладачів та студентів.

Maciej Krotofil,

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

SZKIC DO DZIEJÓW BADAŃ HISTORYCZNO-WOJSKOWYCH W INSTYTUCIE HISTORII I ARCHIWISTYKI UNIwersYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU

Badania naukowe dotyczące dziejów militarnych były obecne na toruńskim Uniwersytecie od początku jego powstania. W grodzie Kopernika zapoczątkował je i rozwijał jeden z najwybitniejszych polskich historyków wojskowych Bronisław Pawłowski, pracujący na UMK od 1946 r. Profesor Pawłowski był nie tylko znawcą historii Polski przełomu XVIII i XIX wieku ale także znakomitym archiwistą, organizatorem i wieloletnim dyrektorem Archiwum Wojskowego (dzisiejszego Centralnego Archiwum Wojskowego, Wojskowego Biura Historyczne-

go). Dzieje militarne były przedmiotem zainteresowań także innych toruńskich historyków. Ich badania zaowocowały licznymi, ciekawymi publikacjami naukowymi, a praca dydaktyczna pozwoliła na wykształcenie sporej grupy młodych adeptów historii wojskowej¹.

¹ O badaniach historyczno-wojskowych oraz o Zakładzie Historii Wojskowej w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK obszerniej zob. W Rezmer, *Historia wojskowa*, [w:] *Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (1945-2011). Dzieje zakładów i główne kierunki badań*, red. J. Kłaczek, Toruń 2011, s. 233-263; J. Kłaczek, *Instytut Historii*